

Олексій МУСТАФІН

**СПРАВЖНЯ
ІСТОРІЯ
СТАРОДАВНЬОГО
СВІТУ**

Харків
«Фоліо»
2017

СВІТАНОК ІСТОРІЇ

ПЕРШІ КРОКИ ЛЮДСТВА

1. Виникнення людини. Історія людства починається з появою перших людей. Вчені і досі сперечаються, коли і де це сталося. Але більшість із них найдавнішими попередниками людей вважає **австралопітеків** — мавп, які мешкали в **Африці** понад 4 мільйони років тому. Назва цих істот українською перекладається як *«південні мавпи»*. Ззовні вони і справді були не надто схожими на людей: заввишки трохи більше метра, з невеличкими головами зі скошеним чолом і без підборіддя. Дійсно, на відміну від більшості мавп, австралопітеки пересувалися на двох ногах. Це дозволяло їм озиратися навкруги, вистежувати здобич і завчасно бачити небезпеку, а головне — це вивільнило їм руки. Взнявши до рук палицю або камінь, австралопітеки могли відбиватися від ворогів і виконувати найпростішу роботу — скажімо, трошити горіхи чи викопувати із землі коріння.

Саме завдяки праці, стверджують вчені, мавпа і змогла перетворитися на людину. Це сталося чи не **2 мільйони років тому**. Такий вік мають найдавніші кам'яні знаряддя — оброблені з одного боку камені, — знайдені археологами. Їх навчилися виготовляти близькі родичі австралопітеків, яких вчені називають **габілісами**, — українською це слово перекладається як *«люди вмілі»*. Людьми їх іменують саме тому, що жодна тварина не може сама виробляти знаряддя для праці.

Важко казати напевно, чи обробляти габіліси каміння свідомо, чи це траплялося випадково. Принаймні, жили найдавніші люди майже так само, як мавпи. Харчувалися фруктами, овочами, ягодами, їстівним корінням, листям, слимаками, комахами — всім, що вдавалося знайти навколо. Вчені називають

Австралопітек
(сучасна реконструкція)

Череп габіліса (Лозаннський
музей історії природи)

вають такий спосіб добування їжі **збиральництвом**. У пошуках харчів люди постійно переходили з місця на місце, щоб легше було захищатися від ворогів, — гуртувалися у **стадо**, яке зазвичай складалося з 20—30 осіб. Проти великих хижаків і хвороб найдавніші люди були безсилимими — і мало хто з них доживав навіть до 25 років.

2. Люди розселяються світом. Габіліси — не єдиний вид найдавніших людей. Поруч з ними жили й інші. Розвиненішими вчені вважають **еректусів** — ця назва перекладається як «людина випростана», або ж «прямохідна». Вони і справді не так сильно нахилилися вперед під час пересування. І харчувалися не лише рослинною їжею, а й полювали на тварин. **Мисливство** — більш небезпечна справа, і вона вимагала неабиякої сили і спритності. Але м'ясна їжа більш поживна, тому навичок виживання в еректусів було значно більше. Вони навчилися не просто обробляти камені, а й виготовляти з них різні знаряддя: рубила, гостроконечники, шкребки.

Для полювання стародавні мисливці могли використовувати також загострені гілки дерев — найдавніші списи. Але до нашого часу збереглися тільки вироби з каменю. Тому найдавнішу добу в історії людства вчені називають **кам'яним віком**. Кам'яний вік також поділяється на періоди. Найперший з них називають палеоліт — від грецьких слів «палео» (стародавній) і «літ» (камінь).

Праця сприяла розвитку людини. Вона вчилася міркувати і спілкуватися. Її рухи ставали вправнішими і точнішими. Зміни відбувалися повільно, але зрештою люди були вже менш схожими на мавп і більш подібними до нас з вами.

В пошуках здобичі еректуси поступово розселилися на величезній території — не лише в Африці, а й у **Європі** та **Азії**, досягнувши **Тихого океану**. Саме тому, в залежності від того, де саме знайдено кістки, їх можуть називати по-різному: пітекантропом (з грецької перекладається як «мавпа-людина»), синантропом («китайська людина»), гейдельбержем тощо.

3. Підкорення вогню. Найдавніші люди боялися **вогню** — як його лякаються тварини. Але з часом — можливо, цьому допоміг випадок або ж гору взяла цікавість — люди зрозуміли, що полум'я може не лише боляче пекти, вбивати і знищувати. Якщо триматися від палаючого дерева на безпечній відстані, воно може зігріти, а вночі — розвіяти темряву і відігнати хижих звірів.

Згодом найкмітливіші збагнули, що вогонь можна зберегти, якщо до нього підкладати хмиз, траву чи сухе гілля. Більш того: запалену гілку або ж тліюче вугілля можна навіть перенести у зручне місце, скажімо, до печери, де людське стадо зупинилося на ночівлю. Щоправда, часто переносити багаття було ризиковано. Це змушувало людей вести більш осілий спосіб життя, облаштовуючи більш-менш постійні **житла**.

Череп еректуса
(Фрайбурзький
природничий музей)

Кам'яне знаряддя часів
палеоліту (Національний
археологічний музей у Мадриді)

У теплій і світлій оселі людина вже не так залежала від зміни дня і ночі. Вогонь допомагав розколоти каміння і загострити списи. Полум'я навчилися застосовувати і під час полювання, заганяючи заляканих вогнем тварин до завчасно створених пасток. Врешті-решт, можливо, знову ж таки випадково, скуштувавши м'яса, що просто впало у багаття, люди навчилися використовувати вогонь для приготування їжі. Тепер вони вели інший спосіб життя, аж ніяк не схожий на життя тварин.

ПОЯВА «ЛЮДИНИ РОЗУМНОЇ»

1. Льодовиковий період. Близько 150 тисяч років тому умови існування людей раптово погіршилися. З кожним роком зима ставала довшою, літо — прохолоднішим. Сніг подекуди не встигав розтанути, земля промерзала, північ Європи й Азії вкрилася справжнім крижаним панциром, що поступово почав просуватися на південь. Розпочався **льодовиковий період**.

Змін зазнав і рослинний, і тваринний світ. Краї, наближені до льодовика, перетворилися на холодну пустелю — **тундру**. Звичні до тепла звірі загинули або відкочували до Африки, поступившись місцем гігантам, вкритим шерстю, — **мамон-**

Мамонти у зимовому лісі
(сучасний малюнок)

там, вівцебикам, печерним ведмедям. Люди, майже позбавлені рослинної їжі, змушені були навчитися полювати і на цих звірів. Якщо полювання закінчувалося успішно — м'яса, жиру, кісток вистачало для харчування й обігріву житла протягом усього року. Але зусиль невеличкого людського стада для перемоги над такою великою твариною було замало. Щоб вижити, люди мусили ставати більш згуртованими й організованими.

2. Неандертальці. Впоратися з новими випробуваннями еректуси не могли. Вони якщо і вижили, то лише у віддалених краях на півдні. Натомість у льодовиковий період заявили про себе нові види людей, першими з яких були **неандертальці**. Їх так називають за місцем, де вчені вперше знайшли кістки людини цього виду, — ущелиною **Неандерталь** на території сучасної Німеччини.

Неандертальці відрізнялися від попередників значно більшим мозком, були кмітливішими і значно сильнішими. Точно відомо, що вони вбиралися в **одяг** зі шкіри і хутра вбитих звірів — інакше просто не пережили б суворої зими. А для цього вони мали навчитися виготовляти **різці** і кістяні **шила**. Саме неандертальці навчилися не тільки підтримувати, а й **добувати вогонь** — з іскри від кременя або за допомогою тертя. В порівнянні з сучасною людиною неандертальці виглядали, щоправда, дещо незграбно і, на думку вчених, ще не

Неандерталець із впольованою твариною
(реконструкція Неандертальського музею)

вміли чітко говорити, спілкуючись між собою вигуками. Але цього їм цілком вистачало для того, щоб влаштувати такі складні справи, як полювання на мамонта або ж будівництво великої оселі зі звіриних кісток і шкур.

Неандертальці жили вже не стадами, а *первісними громадами*. Житло, запаси їжі і навіть знаряддя праці були спільними. Чоловіки разом полювали і будували, жінки займалися збиральництвом, облаштовували побут, підтримували вогонь, готували їжу, шили одяг і виховували дітей — теж спільно. Деякі вчені вважають, що неандертальці вірили в існування потойбічного світу, адже ховали померлих, залишаючи разом із тілом предмети, що могли бути «використані» після смерті.

3. Кроманьйонці. Дещо пізніше від неандертальців — близько **70 тисяч років тому** — з'явилися і сучасні люди, які належать до виду **гомо сапієнс**. З латини ця назва перекладається як «людина розумна». Найдавніших представників нашого виду, щоб не плутати з теперішніми людьми, іменують також

Кроманьйонська жінка
(реконструкція
Неандертальського музею)

кроманьйонцями — за місцем першої знахідки їхніх кісток у печері **Кро-Маньйон** у сучасній Франції. Проте варто пам'ятати, що за своєю внутрішньою будовою і фізичним розвитком кроманьйонці від нас із вами нічим не відрізняються.

Тривалий час сучасні люди жили одночасно з неандертальцями, а іноді — й поруч. Під час льодовикового періоду неандертальці переважали — адже були сильнішими і більш пристосованими до суворих зимових умов. Але із загальним потеплінням чисельність кроманьйонців почала зростати, а інших видів лю-